

Josip Lisac
Sveučilište u Zadru
Odjel za kroatistiku i slavistiku
Obala kralja Petra Krešimira IV 2, HR-23000 Zadar
jlisac@unizd.hr

HRVATSKI JEZIK VRANČIĆEVA RJEČNIKA I NJEGOVE PROZE

Faust Vrančić autor je dviju knjiga u kojima je udio hrvatskoga jezika znatan. Osjetan je taj udjel u njegovu glasovitu rječniku, dominantan u manje znanoj prozi, u *Životu nekoliko izabranih divic*. Hrvatski jezik tih Vrančićevih djela pobudio je velik interes proučavatelja od 19. stoljeća do danas, a mogući su i novi uvidi i opći pogledi na značenje i smisao njegova djela. Zovući ga dalmatinskim imenom, Faust Vrančić svom je jeziku odredio samobitnost među slavenskim jezicima. Njegov je prinos poznavanju hrvatskoga jezika velik jer je autorom prvoga reprezentativnoga hrvatskog rječnika, a uz to je u 16. stoljeću, u doba višjezičnih rječnika, svijetu predstavio hrvatski jezik stvarajući tako neprolaznu kulturnu vrijednost, dok je u svojoj hagiografskoj prozi materinske riječi unio u kontekst hrvatskoga pripovijedanja. Dajući hrvatskoj kulturi tako bitne datume došao je Vrančić do nečega što slobodno možemo nazvati ranim impulsima u standardizaciji hrvatskoga jezika. Faust Vrančić svojim je rječnikom hrvatski jezik uvrstio u najuglednije europske jezike i jako djelovao na buduću leksikografiju. U svoj je čakavski jezik Vrančić unio mnogo štokavskih elemenata, unio je i nemalo kajkavskih crta, pa je Faust Vrančić jedan od najboljih sljedbenika velikoga Marka Marulića, dragocjeni sintetičar hrvatskih raznolikosti, autor što je dobro vidio kako vlastiti jezik valja upoznavati u cjelini. Vrančićev jezik sadrži znatan broj arhaičnih ali i inovacijskih značajki, posjeduje sjeverna i južna grafijska obilježja, karakteriziran je osobinama svih hrvatskih narječja, a sve je to objedinjeno jedinstvenim Vrančićevim naporom u doba kad se tek mogao slutiti budući put hrvatskoga književnog jezika u njegovim bitnim pitanjima.

Poznato je da je Faust Vrančić autor dviju knjiga u kojima je udio hrvatskoga jezika znatan. Osjetan je taj udjel u njegovu glasovitu *Dictiona-*

riumu, dominantan u manje znanoj prozi, u *Životu nekoliko izabranih divic*, gdje ima i latinskoga Vrančićeva teksta. Obje su te knjige tiskane u zrelih njegovim godinama, rječnik 1595. kad je imao 44 godine, proza 1606. kad je imao 55 godina. Priređene su obje znatno prije njihovih objava, ne da se sigurno dokazati kada. Hrvatski jezik tih Vrančićevih djela pobudio je velik interes proučavatelja od Daničića i Maretića u 19. stoljeću do novijih istraživača, Dukata, Cronije, Boryša, Jonkea, Tuksara, Franolića, Vončine, Gostla, Žepića, Branke Tafre, Marije Znike, Milvije Gulešić, Filipija, Horvata, Muljevića, Dugačkoga, Borasa i Nives Mikelić, Katičića, Samardžije, Bogdanskoga, Darije Gabrić-Bagarić i Ivane Lovrić Jović itd. Posebno se je Vrančićem dugo, uspješno i puno bavio Valentin Putanec, među ostalim i autor što je postupkom obrata izradio hrvatsko-latinski rječnik Vrančićev i napisao mu pogovor. I ja sam, sudjelujući u priređivanju *Života nekoliko izabranih divic* i izvan toga konteksta, studirao jezik toga djela, a i hrvatski jezik njegova pentaglot, naravno, i pravopis i slovopis. Razumije se, Vrančićev materinski jezik nalazimo i u Lodereckerovu sedmojezičnom rječniku, kako je općenito poznato, a i hrvatski predgovor u tom rječniku svakako će biti da je iz pera šibenskoga humanista. U brojnim obradbama mnogo je rečeno o Vrančićevu hrvatskom jeziku, a mogući su i novi uvidi i novi opći pogledi na značenje i smisao njegova djela. Zovući ga dalmatinskim imenom, Faust Vrančić svom je jeziku odredio samobitnost među slavenskim jezicima. Njegov je prinos poznavanju hrvatskoga jezika velik jer je autorom prvoga reprezentativnoga hrvatskog rječnika, a uz to je u 16. stoljeću, u doba višejezičnih rječnika, svijetu predstavio hrvatski jezik stvarajući tako neprolaznu kulturnu vrijednost, dok je u svojoj hagiografskoj prozi materinske riječi unio u kontekst hrvatskoga pripovijedanja, inače manje bogatoga od stihotvorstva, ali ipak obilnijega i važnijega no što se obično drži, o čem svjedoči i ta knjiga. Dajući hrvatskoj kulturi tako bitne datume, da sad ne spominjemo njegova povijesna, filozofska i tehnička dostignuća, inače također ili važna ili prevažna, kao što su *Nove naprave* iz 1615., došao je Vrančić do nečega što slobodno možemo nazvati ranim impulsima u standardizaciji hrvatskoga jezika. Upravo zato osobito je bitno vidjeti kakav je njegov materinski jezik zabilježen u dvama njegovim djelima, s time da je u *Životu nekoliko izabranih divic* objavljena i Vrančićeva pjesma »Ave Marija«. Razumije se da nije nevažan kontekst u kojem se hrvatski jezik u rječniku nalazi. Svakako ne će biti zanemarivi životni uvjeti Vrančićevi koji su sigurno uvjetovali latinski, talijanski, njemački i mađarski stupac njegova dictionara. I hrvatski njegov jezik jako je obilježen njegovim iskustvom, šibenskim čakavskim djetinjstvom i čakavskom baštinom, dugim opasnostima od turskih napada i s njima što-

kavskim dolaskom u grad Šibenik, golemim štokavskim udjelom u hrvatskoj kulturi već tada, životom u raznim sredinama gdje je moralo biti susreta i s kajkavcima, pa odatle kajkavizmi u njegovu hrvatskom jeziku nisu bili rijetki. Sve to može se lako dokumentirati. Ovaj prinos, naravno, nije prilika za cjelovitu obradbu Vrančićeva hrvatskoga jezika, ali presjek stanovitoga broja najvažnijih crta svakako možemo pružiti, nadajući se da to daje osvjetljenje uloge glasovitoga leksikografa i pisca u povijesti hrvatskoga jezika.

Poznato je da se Vrančić u literaturi obrađuje kao svojedobni predstavnik čakavskoga književnojezičnog tipa. Zato pogledajmo kako je sa zamjeničkim riječima *ča* i *što* i nekim sličnima u njegovu jeziku. U rječniku uz latinsko *quid* čitamo *ča* i *što*, na drugim mjestima također *zač* i *zašto*. Nalazimo tu *štogodir*, čakavske istoznačnice nema. U hagiografskoj prozi *ča* dolazi često (48 puta) ali je *što* mnogo češće, javlja se 110 puta. Navodim i posebno zanimljive potvrde koje glase ovako: *Zakljinam te Sinom Božjim, sestro Julija, da mi povideš ča si čula i zašto se plačeš* (94); *Ča ti je, hčerce, zašto se tako plačeš i gorko uzdišeš?* (94) Ti primjeri nisu zanimljivi samo zato što uz *ča* stoji *zašto*, provjera pokazuje da *zač* u toj prozi uopće ne dolazi, dok *zašto* nalazimo desetke puta. Iznimno čitamo *čagodi*, *čagodir*, *štogodir*. Valja naglasiti da u navedenim primjerima imamo i pojavu refleksivne zamjenice u glagolu *plakati se*, a i u rječniku uz višekратно *plakati* nalazimo jednom i *plakati se*, a to je očito kajkavska značajka. Takvih kajkavizama u *Životu nekoliko izabranih divic* ima i više, npr. *I zapečativši list posla ga Cesaru, koji, proštivši, on i Cesarica milo se plakaše* (84).

Vrančićev refleks jata je ikavski, ali ni ekavizmi nisu rijetki (npr. *celov*, *celivati*, *cesar*, *venac*), svi ispred tzv. tvrdog dentala, no nije vjerojatno da bi u Šibeniku Vrančićeva vremena vrijedio zakon Meyera i Jakubinskoga. Često dolazi npr. *verovati*, *verno* ili slično, ali je i *vira* i takvi ikavizmi također dosta obično. Slično je i s odnosom vrlo čestoga *tilo* i nerijetkoga *telesa*. Češće je *ovde* nego *ovdi*, običnije *ondi* nego *onde*, no u rječniku je *onde* i *ovde*. Zanimljivo je da relativno nerijetko dolaze (i)jekavizmi tipa *nijesam*, *nijesi*, *nijesmo*, *nijeste*, *nijesu*. Možda ti (i)jekavizmi nisu jako iznenađujući kad znamo da u *Životu nekoliko izabranih divic* čitamo i jednu pjesmu Dubrovčanina Tome Budislavića, Vrančićeva prijatelja. I inače nalazimo poneku značajku kao u Dubrovniku, npr. uz često *kripost* jednom čitamo *kripos*, češće je *mnozi* ili *mnozih* nego *mnogim* ili slično, ali je *veliki* običnije nego *velici*. Naravno, primjeri tipa *mnozi*, *velici* bili su česti i izvan Dubrovnika, npr. *tanci* 'tanki' u Hanibala Lucića. Posebno je zanimljivo da gotovo isti tekst nalazimo i u Vrančića (»Život s. Marije Egipatske«) i u *Dubrovačkom legendariju*, ali nije jasno u kakvom su odnosu, koji je stariji (Tatarin 2003), me-

đutim, očite su jezične razlike, ne samo u refleksima jata nego i u drugim pojedinostima. Npr. u Vrančića je *jere mu ona biše rekla da ne znade pisati*, u Dubrovačkom legendariju *jere mu ona biješe rekla da ne umije pisati*. Ipak, Vrančićevo *ostavivši moji roditelji* (A mn. imenica m. roda na -i) nije iznenađenje, jer u blizini Šibenika (Vrgada) i danas nalazimo takve akuzative množine imenica m. roda, ali svakako jest isti taj tekst u *Dubrovačkom legendariju*, pa bi se reklo da je *Dubrovački legendarij* nastao nakon Vrančićeva teksta, a za to ima i drugih argumenata. K tomu u Vrančićevu rječniku nalazimo *siečan* i *sviest*. *Siečan* Vrančiću u rječniku znači 1. mjesec, ali mu *sičen* (s kajkavskim refleksom šwa) znači 2. mjesec, kao što je često u kajkavaca, *traven* (opet s kajkavskim refleksom šwa) pak 5. mjesec, opet kao u kajkavaca, *travan* 4. mjesec. Drugim riječima, leksemi približno čakavsko-štokavske fonologije imaju i danas obična značenja, leksemi kajkavske fonologije značenja uobičajena u kajkavskim krajevima.

Praslavenski nazali u Vrančića imaju uglavnom očekivane reflekse, npr. redovito je *jazik* ili slično, dakle tipično čakavski, ali u rječniku npr. *ječmen*, s odstupanjem od tipično čakavskoga stanja. Česta je u Vrančića dvostrukost u glagola na -*jeti*, npr. frekventnije *prijati* nego *prijeti*. Refleks stražnjega nazala redovito je *u*, pri čemu je zanimljiv primjer *u sobotu* A jd., uz nekoliko pojava tipa *subota*, pa je lako moguće da je tu riječ o tiskarskoj pogriješci, jer na istoj 53. str. njegove proze imamo uz *u sobotu* i *u subotu*. U rječniku čitamo *od subote*.

Ima i čakavske tzv. jake vokalnosti, npr. redovito *sa manom* 'sa mnom', iznimno *sa mnome*. Očito je da na 44. str. *Života nekoliko izabranih divic* određeno mjesto treba čitati *samom ričju*, pa, dakle, čitanje *sa mnom ričju* nije ispravno. U Vrančića je i *kadi* 'gdje' redovito. *Kadi* je tipično za čakavski sjeverozapad i manje za središnji čakavski pojas, nema u njega *g(di)* obično na čakavskom jugoistoku. Danas na šibenskom području čakavci govore oboje, s time da je Šibenik ikavski novoštokavski grad, kao što je općenito poznato. Rječnik ima i *kadigodir* i *kadigoder*, proza *kadigodi* i *kadigodir*. Poluglasovi su dali *a*, pa je tako *vazeti* ili slično redovito, jednom i *jaglom* 'iglom'; ne dolazi, dakle, *uzeti* ili *igla*. Uz često *u* načelno redovito na čakavskom jugoistoku Faust Vrančić u manjoj mjeri ima i *va*, karakteristično za čakavski sjeverozapad i manje za središnju čakavsku zonu. I jedno i drugo, npr. *vrag uša u va te*, i danas se može čuti na otoku Ižu.

U Vrančića je kontinuant samoglasnoga *l* možda češće *ul* nego *u*, npr. *pulk* je mnogo češće nego *puk*, ali je npr. *suze* i slično redovito, također *dugo*, *jabuke* ili *žuč*. Može se držati da je u Šibeniku Vrančićeva doba *u* bilo redoviti refleks slogotvornoga *l*.

Primjeri tipa *greb, resti, toplina* redoviti su ili uglavnom redoviti (jednom je ipak *na njegovu grobu*) što se i očekuje, također dolazi *rebac* u rječniku. U Vrančića uopće ne nalazimo ni *krasti* ni *kresti*, no u rječniku ipak čitamo *ukresti* odnosno *Ne ukredi* što također nimalo ne iznenađuje.

U Vrančića je redovito *hotiti* i *jimati*, i to zbog polaznih oblika *s o* (a ne poluglasom) u *hotiti* i *s a* (a ne *s jatom*) u *jimati*. Ipak je jednom *da ona ne hti jinao učiniti* (89), uz češće *ne hoti*; u staroj je hrvatskoj tradiciji glagol u značenju 'htjeti' često dolazio s dvjema osnovama, u afirmaciji *hoti-*, inače *hti*.

Posebno je zanimljiv odnos *cirkva, crikva, carkva*. U Vrančića je najčešće tipično čakavsko *crikva*, u rječniku i *crikvica* u značenju 'kapela', dosta često tipično kajkavsko *cirkva*, dok štokavski tip *carkva* dolazi jednom. Mislim da zapis u proznoj knjizi *u czarkvi* treba čitati *u carkvi*, ne *u crkvi* kako bi bilo redovito štokavski, kao što u Vrančića i inače slijed *ar* treba čitati kao *ar* u primjerima tipa *parvi*. Prikladno se je uz ove primjere sjetiti da je npr. Crikvenica čakavski grad, da su Cirkovljani kajkavsko mjesto u Međimurju, da su Crkveni Vrhovci štokavsko mjesto kod Požege.

U rječniku nalazimo *Isus Karst* i slično, a tako je u ponekom primjeru i u *Životu nekoliko izabranih divic*, gdje je, međutim, najzastupljenije *Isus Krist*. Uz to nekoliko puta dolazi *Kristuš*. Tu je nastavak *-uš* latinskoga podrijetla ali u madžarskom glasovnom liku, kakvi su primjeri (obično *Krištuš*) u kajkavaca i u kajkavskoj književnosti bili vrlo rasprostranjeni, npr. kod Vrančićeva suvremenika Antuna Vramca.

U Vrančića je šćakavizam (npr. *godišće, kljišća* u prozi, *klišća* u rječniku) redovit, dakle, karakteristično čakavsko stanje.

U Vrančićevu rječniku nalazimo *ugađati*, međutim, u prozi je *ugajaj* i *ugađa*. Dočetno *-l* redovito se čuva (npr. *umarl*), ali od toga odstupa *umra* (53, 65) zabilježeno na dva mjesta u prozi. Finalno *-m* u nastavcima i nepromjenjivim riječima redovito se čuva (*nisam, poštenjem*), pa je jednom u prozi zabilježeno *poštenjen* (25) očita tiskarska pogreška. Suglasnička skupina *čr-* čuva se (u rječniku i u prozi npr. *čriva*), a *čtiti* je običnije nego *štiti*. Dolazi i tip *gljedati* i tip *gledajući*. Slijed *vs-* vrlo je običan, ali dok npr. *vse* bilježimo 7 puta, premetnuti tip *sve* javlja se stotinjak puta. Češći je tip *more* (ukupno šezdesetak javljanja) od tipa *može* (ukupno tridesetak pojava), kao što je očekivano. Zanimljivo je čuvanje skupine *dl* u primjerima *padla* (89), *upadla* (90), kao u zapadnoslavenskim i sjevernim slovenskim govorima, pa i ponegdje drugdje u slavenskom svijetu.

Faust Vrančić na svoj je način nastojao registrirati vlastiti tronaglasni akcenatski sustav (kratkosilazni, dugosilazni i akut), pri čemu je s osobi-

tom pozornosti bilježio nenaglašene duljine. Vrančiću, kao i mnogim drugim našim piscima i jezikoslovcima, udvostručenje vokala obično znači duljinu toga vokala, naglašenoga ili ne. Udvostručenje konsonanta u načelu znači kraćinu prethodnoga naglašenog vokala. To što Vrančić bilježi tipična je čakavska akcentuacija, ali neki signali sugeriraju da je u stanovitaj mjeri otpočela transformacija naglasne arhaičnosti. Mislim na primjere kao *lážac* ili *pústiti*, kakvo bi čitanje sugeriralo Vrančićevo bilježenje.

U morfologiji upozoravam na neobičnosti u rodu imenica, npr. *uglo* 'ugao' je srednjega roda, kao i *mido* 'mjed'. U N mn. obična je kratka množina (npr. *glasi*), ali nije uvijek tako, npr. *popi* se javlja rjeđe od *popovi*. U G mn. bilježimo dvostrukosti s nultim nastavačnim morfemom odnosno s morfemom *-a*, pa se onda i na istim stranicama nalazi i rjeđi G mn. *dan*, *žen* i vrlo obično novoštokavsko *dana* i *žena*. Uz češće *lit* dolazi i *lita* 'godina'. Vrijedno je istaći da u rječniku čitamo *lov od ptic*, *pastir od volov*, dok je u prozi G mn. *ptica*, dubletno *volova* i *volov*. Primjeri dvojine dosta su brojni, npr. *oči moji*. Štokavsko *koji* neusporedivo je frekventnije od čakavskoga *ki*. Brojevi su često vrlo arhaični, npr. *oni tori* 'onaj drugi'. Infinitiv (npr. *milovati*) u Vrančića nikada nije krnj. Present u 1. l. jd. češće je tipa *dajem* nego *daju*, također je *znadem* mnogo češće nego *znam*. Imperfekt i aorist rabe se živo, a dolaze i futurske konstrukcije *budem* + infinitiv (*Ako budeš ludo boge psovati, hoćeš se kajati*), nekad davno prije nas današnjih vrlo uobičajene i među čakavcima i među zapadnim štokavcima. Kondicional se ne tvori na čakavski način, uz pomoć *bim*, *biš* itd., kao i u drugih pisaca čakavaca. U pitanju refleksivnosti stanje je različito, npr. *zašto se plačeš* odnosno *zače plakati*; tako je i u rječniku.

U sintaktičkom smislu spominjem konstrukciju prijedloga *od* uz genitiv: *Tako su najpoglavitiji poete od njih pisali i za bozi daržali ih*. Vrlo je frekventna konstrukcija s genitivom zamjenice *ona*: *nje mati*, *muž nje*. Uz glagol *činiti* javlja se infinitiv, kao u nekim stranim jezicima i u drugih naših pisaca, npr. *čini zvati s. Katarinu*. Vrlo je česta konstrukcija *za* + infinitiv (*za ukazati njegovu viru*), a red enklitika nerijetko ima starije značajke, npr. *Bozi mi su svidoci*.

Vrlo su brojni kontakti sinonimi u Vrančićevu hrvatskom proznom opusu (*prudne i koristne; užigaju i nite; plaćući i vapijući; prosim i molim*), u cjelini izrazito karakteristični za hrvatski književni jezik. Nađe se kontaktne sinonimije i u rječniku, npr. *stid*, *sramota* u rječniku za latinsko *pudor*. U prozi dolazi *sram*, *sramota* i *stid*, svi ti primjeri također u rječniku, a u rječniku imamo i *nesram*.

U nizu detalja rječnik i proza razlikuju se i leksički. Npr. u oba djela

imamo *kamik* i *kamen*, ali *remik* dolazi u prozi, *remen* u rječniku. U rječniku imamo *satvoritelj* i *stvoriti*, u prozi *satvoritelj*, *satvoriti*, *stvoritelj* i *stvoriti*. *Dictionarium* ima *ulje*, proza *uli* i neznatno češće *ulje*. U rječniku je *zaman* i *zamani*, u prozi samo *zamani*. U rječniku čitamo *szacs* (*lotium*) i *szax* (*urina*), u prozi *szax* (str. 50, redak 4), pa je sva prilika da treba čitati *saž* 'mokraća', ne *sač*; u Lodereckeru je *sacs*. U Akademijinu rječniku nerijetko su primjere iz Vrančićeva *Života nikoliko izabranih divic* jedine ili prve zabilježene potvrde. Navodim u obliku natuknica riječi *čuklja* 'kapuljača' (u ARj navodi se značenje 'njeko odijelo'), *lektika* 'nosiljka', *uhovati* 'sačuvati, zaštititi', kojih primjera u *Dictionariumu* ne nalazimo.

Spomenuli smo već neke kajkavske osobine Vrančićevih djela. Dodajmo još ponešto. U rječniku među riječima koje su Madžari posudili od Hrvata čitamo *oblok*, drugdje u rječniku *prozor*, u prozi samo *oblok*, ne i *prozor*. Kajkavizmima bismo mogli nazvati i druge primjere: *farba*, *pehati* 'gurati' ili slično, *prikeliti*, *škoda*, *špot* i *špotati*, *vezda* 'sada'. Ti primjeri dolaze uglavnom u rječniku (*farba*, *pehati*, *prikeliti*, *škoda*, *škoditi*, *špot*, *vezda*), *pehati*, *škoda*, *škoditi* i *špotati* u njegovoj prozi. Za latinsko *calcitrare* rječnik donosi *pehati* i *ritati*, međutim, u prozi dolazi samo *pehati*, i to jedan jedini put: *Jedan od njih vas njegov obraz izruži, a drugi ne prista pešući njega dokle ga u riku Pšemitu izvarže* (46).

Vrančić je vrlo važan i u povijesti hrvatske latiničke grafije. On kao južnohrvatski pisac za neke foneme ima rješenja kao i kajkavski (i madžarski) pisci, u nekim pak rješenjima prethodnik je ostalim hrvatskim piscima. Posebno je važno da je Vrančić stvorio digram *cs* za fonem *č*, a Péter Pázmány usvojio ga je za madžarski jezik, kako je ostalo do danas. Razumije se, Vrančić je zadržao i niz južnih rješenja, npr. fonem *ž* najčešće bilježi slovom *x*. Uglavnom je isti Vrančićev slovopis u rječniku i u hagiografskom zborniku.

Vrančić svojim pravopisnim rješenjima ne odstupa znatnije od prosjeka drugih starih hrvatskih pisaca. Njegova su pravopisna rješenja dijelom morfonološka (npr. *zibke* 'zipke'), dijelom fonološka (npr. *svadbu*), ali piše i npr. morfonološki *otče* (19 potvrda) i fonološki *oče* (3 potvrde).

Svakako je Faust Vrančić u doba neriješenih problema dobro osjećao hrvatsko jezično pitanje. Zanimljivo je i nije slučajno da autori s graničnog područja između sjeverozapadnog (kajkavsko-sjevernočakavskog) i jugoistočnog (štokavsko-južnočakavskog) kompleksa, a granica ide od Zadra prema sjeveroistoku, najbolje razumiju pravce hrvatskoga jezičnog kretanja: Zadranin Šime Budinić, Šibenčanin Faust Vrančić i Pažanin Bartol Kašić. Oni u smislu perspektive razvoja dobro uviđaju štokavsku nadmoć-

nost u odnosu na čakavce, pa u većoj ili manjoj mjeri to vidimo iz njihovih djela. Važno je da Vrančićev rječnik i osobito Kašićeva slovnica imaju jača čakavska obilježja od kasnijih njihovih djela gdje su sve izrazitiji elementi štokavske stilizacije.

Sve u svemu, Faust Vrančić svojim je rječnikom hrvatski jezik uvrstio u najuglednije europske jezike i jako djelovao na buduću leksikografiju. Utjecao je npr. na leksikografski rad Bartola Kašića, utjecao je ne samo rječnikom nego i svojom prozom, a u obojice postupno su sve izrazitije novostokavske crte. Utjecao je Vrančić i na mnoge druge leksikografe. U svoj je čakavski jezik unio mnogo štokavskih elemenata, unio je i nemalo kajkavskih crta, pa je Faust Vrančić jedan od najboljih sljedbenika velikoga Marka Marulića, dragocjeni sintetičar hrvatskih raznolikosti, autor što je dobro vidio kako vlastiti jezik valja upoznavati u cjelini, u svim metastazama diljem hrvatskih zemalja, pa i u tuđini. Njegujući materinski jezik na doličan puristički način Vrančić je osobito zaslužan ne samo za njegovo poznavanje nego i za početke izgradnje današnjeg standarda, hrvatskoga književnog jezika. Vrančićev jezik sadrži znatan broj arhaičnih ali i inovacijskih značajki, posjeduje sjeverna i južna grafijska obilježja, karakteriziran je osobinama svih naših narječja, a sve je to objedinjeno jedinstvenim Vrančićevim naporom u doba kad se tek mogao slutiti buduću put hrvatskoga književnog jezika u njegovim bitnim pitanjima.

Literatura

- Birnbaum, Marianna D. 2001. Ambrogio Calepino i Faust Vrančić. *Zbornik o Faustu Vrančiću*, Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Šibenik, 31–35.
- Boras, Damir, Nives Mikelić. 2003. Rječnik Fausta Vrančića — temelj hrvatske rječničke baštine (Računalna obradba). *Modeli znanja i obrada prirodno jezik*, Zavod za informacijske studije, Zagreb, 237–272.
- Boryś, Wiesław. 1969. *Budowa słowotwórcza rzeczowników w tekstach czakawskich XV i XVI w.*, Komitet słowianoznawstwa Polskiej akademii nauk, Wrocław — Warszawa — Kraków.
- Brozović, Dalibor. 2008. *Povijest hrvatskoga književnog i standardnoga jezika*. Zagreb : Školska knjiga.
- Cronia, Arturo. 1953. Contributo alla lessicografia serbo-croata, Ricerche slavistiche: Un'inedita redazione trilingue del "Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum" di Fausto Veranzio. *Ricerche slavistiche* 2, 117–130.
- Daničić, Đuro. 1972. Prilog za istoriju akcentuacije hrvatske ili srpske. *Rad JAZU* 20, 150–233.

- Daničić, Đuro. 1874. *Istorija oblika srpskoga ili hrvatskoga jezika do svršetka XVII vijeka*. Beograd.
- Vladimir Dugački. 2001. Hrvatsko medicinsko nazivlje u Dikcionaru Fausta Vrančića. *Zbornik o Faustu Vrančiću*. Šibenik : Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«. 23–29.
- Dukat, Vladoje. 1925. Rječnik Fausta Vrančića. *Rad JAZU* 231, 102–136.
- Fazekas, Emese. 2001. Vrančićev petojezični rječnik, jedna od prvih jezikoslovnih riznica. *Zbornik o Faustu Vrančiću*. Šibenik : Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«. 37–43.
- Filipi, Goran. 2001. Ornitonimi u Kašićevu i Vrančićevu rječniku. *Drugi hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova I*. Zagreb : Hrvatsko filološko društvo. 67–80.
- Franolić, Branko. 1976. Was Faust Vrančić the first Croatian Lexicographer?. *Annali dell'Istituto Universitario Orientale di Napoli* 19, 177–182.
- Gabrić-Bagarić, Darija, Ivana Lovrić Jović. 2009. Sufiksalne pridjevske izvedenice u Vrančićevu rječniku. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 35, 73–94.
- Hostl, Igor. 1992–1993. Uz šesto izdanje Vrančićeva “Dikcionara” – prvenca hrvatske leksikografije. *Filologija* 20–21, 129–137.
- Gulešić, Milvia. 2001. Odnos rječničkoga stupca i dodatka u rječniku Fausta Vrančića. *Drugi hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova I*. Zagreb : Hrvatsko filološko društvo. 95–101.
- Horvat, Vladimir. 2001. Jubileji hrvatskih leksikografa Fausta Vrančića (1551–1617) i Jakova Mikalje (1601–1654). *Kolo*, god. 11, br. 3, 377–402.
- Karásek, Josip. 1996. *Dubrovačke legende*. Zagreb : Dora Krupićeva.
- Katičić, Radoslav. 1981. Gramatika Bartola Kašića. *Rad JAZU* 388, 5–106.
- Lisac, Josip. 1999. *Hrvatski govori, filolozi, pisci*. Zagreb : Matica hrvatska.
- Lisac, Josip. 2004. *Faust Vrančić i drugi*. Šibenik : Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«.
- Loderecker, Petar. 2005. *Sedmerojezični rječnik*. Pretisak i Dodatak. Zagreb : Novi Liber – Nacionalna i sveučilišna knjižnica.
- Maretić, Tomo. 1889. *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*. Djela JAZU, Zagreb.
- Moguš, Milan. 2009. *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb : Nakladni zavod Globus.
- Muljević, Vladimir. 2001. Tehnička terminologija u *Machinae novae* i Dikcionaru Fausta Vrančića. *Zbornik o Faustu Vrančiću*. Šibenik : Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«. 15–22.
- Musulin, Stjepan. 1959. Hrvatska i srpska leksikografija. *Filologija* 2, 41–63.

- Putanec, Valentin. 1951. Dva priloga za našu bibliografiju. *Grada za povijest književnosti hrvatske* 21, 255–261.
- Putanec, Valentin. 1971. Apostile uz »Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum«. *Čakavska rič* 1:2, 5–18.
- Putanec, Valentin. 1991a. Tekstološka analiza rukopisnoga hrvatsko-talijanskoga rječnika Rkp 194 (Franjevački samostan u Dubrovniku). *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 17, 153–209.
- Putanec, Valentin. 1991b. Luteransko-protestantski biljeg u Vrančićevu peterojezičnom rječniku iz 1595. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 17, 211–215.
- Putanec, Valentin. 1993. Faust Vrančić (1551–1617) kao leksikograf. *Encyclopaedia moderna*, god. 14, sv. 42, 144–149.
- Putanec, Valentin. 1999a. Kulturološko i političko značenje pojave rječnika Fausta Vrančića (1551.-1617.) iz godine 1595. *Dubrovnik*, god. X, br. 1–2, 38–43.
- Putanec, Valentin. 1999b. Prilog za proučavanje Talijansko-hrvatskog rječnika iz oko 1606. (rukopis Selden-Supra, nro 95, Bodleiana, Oxford). *Dubrovnik*, god. X, br. 1–2, 44–70.
- Śędzik, Władisław. 1985. Poštokavljiivanje čakavskoga narječja (osobito u okolici Šibenika i Zadra). *Hrvatski dijalektološki zbornik* 7–1, 213–221.
- Šipka, Danko. 1988. Homonimija i polisemija u Vrančićevom, Habelićevom i Della Bellinom rječniku. *Leksikografija i leksikologija*, ANUBiH, Sarajevo, 155–164.
- Šupuk, Ante. 1981. *O prezimenima, imenima i jeziku starog Šibenika*, Muzej grada Šibenika, Šibenik.
- Tafra, Branka. 1997. Mađarska sastavnica povijesti hrvatskoga jezikoslovlja. *Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja kultura i jezika*, Hrvatski znanstveni zavod, Pečuh, 258–264.
- Tatarin, Milovan. 2003. *Bludnica i svetica. Starohrvatska legenda o Mariji Egipćanki*, Naklada Ljevak, Zagreb.
- Tuksar, Stanislav. 1976. Hrvatska glazbena terminologija u 'Rječniku' Fausta Vrančića (1595). *Arti musices*, 7, 41–59.
- Vončina, Josip. 1979. Vrančićev rječnik. *Filologija* 9, 7–36.
- Vrančić, Faust. 1971. *Rječnik pet najuglednijih evropskih jezika*, Liber, Zagreb.
- Vrančić, Faust. 1995. *Život nekoliko izabranih divic*, Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Šibenik.
- Znika, Marija. 1992. Četiri stalnice hrvatske leksikografije. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 18, 285–297.
- Žepić, Stanko. 1992–1993. Njemački vokabular u Vrančićevu »Dikcionaru«. *Filologija* 20–21, 573–584.

Croatian Language in Vrančić's Dictionary and Prose

Abstract

Faust Vrančić is the author of two books in which language plays a significant role. This role is appreciable in his famous dictionary, dominant in his less known prose *Život nekoliko izabranih divoic / The Life of Several Chosen Wench- es*. The Croatian language in these works of Vrančić sparked a great interest in researches, from the 19th century to date, so that new insights and general views on the significance and meaning of his work are possible. Giving it the name Dalmatian, Faust Vrančić defined the identity of his language among Slavic languages. His contribution to the Croatian language is great, since he is the author of the first representative Croatian dictionary, and, in the 16th century, at the time of multilingual dictionaries, he presented the Croatian language to the world thus creating an everlasting cultural value and finally, in his hagiographic prose, he introduced the mother tongue words to the context of Croatian narration. Giving to the Croatian culture such important dates, Vrančić arrived at something that might well be called the early impulses in the standardization of the Croatian language. Faust Vrančić with his dictionary placed the Croatian language among the most prestigious European languages and strongly influenced future lexicography. He, for example, influenced the lexicographic work of Bartol Kašić, not only with the dictionary but also with his prose, and in both increasingly prominent became New Štokavian traits. He introduced many Štokavian elements to his Čakavian, and also brought no less Kajkavian traits, so Faust Vrančić is one of the best followers of the great Marko Marulić, a precious synthesist on Croatian diversity, an author who saw very well that his language should be known as a whole. Vrančić's language contains a notable number of archaic but also innovative features, it contains northern and southern graphic characteristics, it is characterized by the properties of all Croatian dialects and all this was combined with Vrančić's unique effort at the time when one could only hazard a guess of the future path of the Croatian language in all its essential issues.

Ključne riječi: rječnik, proza, hrvatski jezik

Key words: dictionary, prose, the Croatian language

